

УДК 81'42 : 811.111

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ LOVE У РОМАНІ-ДИСТОПІЇ ЛОРЕН ОЛІВЕР "DELIRIUM"

Павлюк Х. Т.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Статтю присвячено дослідженню художнього концепту LOVE у романі-дистопії Лорен Олівер "Delirium". Здійснено концептуальний аналіз за допомогою методики моделювання трьохкомпонентної структури концепту: поняттєвого, образного, ціннісно-оцінного складників для виявлення індивідуально-авторських концептуальних ознак, концептуальних метафор, котрі об'єктивують концепт, а також місця концепту в системі цінностей автора.

Ключові слова: художня картина світу, художній концепт, дистопія.

Павлюк Х.Т. Лингвокогнитивные параметры художественного концепта LOVE в романе-дистопии Лорен Оливер "Delirium". Статья посвящена исследованию художественного концепта LOVE в романе-дистопии Лорен Оливер "Delirium". В работе концептуальный анализ осуществляется с помощью методики моделирования трехкомпонентной структуры концепта: понятийного, образного, ценностно-оценочного компонентов для выявления индивидуально-авторских концептуальных признаков, концептуальных метафор, которые объективируют концепт, а также места концепта в системе ценностей автора.

Ключевые слова: художественная картина мира, художественный концепт, дистопия.

Pavliuk Kh.T. Lingua-cognitive parameters of the fiction concept LOVE in Lauren Oliver's dystopian novel "Delirium". The article deals with the investigation of the fiction concept LOVE in Lauren Oliver's Dystopian Novel "Delirium". The conceptual analysis is done through the technique of modeling the three-component structure of the concept in order to single out the author's individual conceptual features, conceptual metaphors objectifying the concept, and the place of the concept in the author's system of values.

Key words: fiction picture of the world, fiction concept, dystopia.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження концептів в лінгвокультурологічній та лінгвокогнітивній парадигмі є одним із актуальних напрямів сучасних лінгвістичних студій. Термін «концепт» швидко знайшов своє застосування у термінологічній системі сучасного мовознавства, сьогодні без нього важко уявити науковий апарат дослідника. Через складну і суперечливу природу самого концепту і наукового знання про нього вчені по-різному підходять як до трактування цього поняття, так і до характеристики особливостей його вираження крізь призму художнього тексту. У сучасних дослідженнях це поняття визначають як складне ментальне утворення, що належить індивідуальній свідомості і психоментальній сфері певної етнокультурної спільноти, як універсальний художній досвід, зафіксований у культурній пам'яті і здатний виступати фрагментом і будівельним матеріалом під час формування нових художніх смислів [5, 41–42].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт є ключовим поняттям сучасної лінгвістики завдяки розвитку когнітивного напрямку в психології, мовознавстві й появі спеціальних дисциплін: когнітивної психології, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики. Теоретичні основи дослідження концепту закладено у

працях лінгвістів останніх десятиліть (А.П. Бабушкін, О.О. Залевська, В.І. Карасик, О.С. Кубрякова, В.А. Маслова, З.Д. Попова, Ю.С. Степанов, Г.Г. Слишкін, Й.А. Стернін, В.М. Телія, І.Б. Штерн та багато інших).

У лінгвокогнітивних дослідженнях художнього тексту центральними категоріями слугують художня картина світу й художній концепт. Художня картина світу – це дійсність, що існує всередині художнього твору і є особливою, художньою реальністю. Автор виступає сполучною ланкою між об'єктивною та художньою дійсністю [4]. Художній концепт є ключовим елементом дослідження художньої картини світу і визначається як одиниця свідомості поета або письменника, яка втілює індивідуально-авторський спосіб сприйняття та організації світу. Художній концепт є образним і символічним, він характеризується невизначеністю можливостей, тому йому притаманна потенційна властивість поповнюватися, змінюватися, еволюціонувати [1, 99–103].

Метою статті є виявлення особливостей вербалізації художнього концепту LOVE у романі Лорен Олівер "Delirium".

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

– уточнити суть поняття «художній концепт» та способи моделювання його структури;

– змоделювати поняттєвий складник художнього концепту LOVE у романі-дистопії Лорен Олівер "Delirium";

– виявити концептуальні метафори, котрі об'єктивують досліджуваний концепт у тексті роману Лорен Олівер "Delirium";

– проаналізувати співвідношення позитивної і негативної оцінки концепту LOVE у тексті досліджуваного роману.

Об'єктом дослідження є художній концепт LOVE у романі Лорен Олівер "Delirium" жанру молодіжної дистопії. **Предмет** дослідження – лінгвокогнітивні параметри художнього концепту LOVE у тексті роману Лорен Олівер "Delirium".

Традиційно розрізняють два підходи до вивчення концепту: лінгвокогнітивний (О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, Й. А. Стернін, Р. М. Фрумкіна) та лінгвокультурологічний (В.І. Карасик, В.А. Маслова, Г. Г. Слишкін, Ю.С. Степанов), що і зумовило проблему однозначного визначення концепту в наукових колах. Ці два підходи відрізняються векторами дослідження: за лінгвокогнітивного підходу концепт вивчається у напрямі від індивідуального з виходом на культуру, тоді як лінгвокультурологічний – передбачає рух від культури до індивідуальної свідомості [6, 30]. На думку В. І. Карасика, лінгвокогнітивні концепти виступають як індивідуальні змістові ментальні утворення, що структурують і реструктурують довкілля, а лінгвокультурні – це колективні змістові ментальні утворення, які фіксують своєрідність відповідної культури [2, 33].

Відповідно за лінгвокультурологічного підходу структура концепту моделюється на основі трьох компонентів: образного, поняттєвого та ціннісно-оцінного [3, 118]. Образний компонент мислиться як чуттєвий образ, викликаний метафоричними значеннями концепту. Звідси образний бік концепту – це зорові, слухові, тактильні, сприйняті нюхом характеристики предметів, явищ, подій, відображених у нашій пам'яті, це релевантні ознаки практичного знання. Поняттєвий складник є сукупністю значущих ознак об'єкта чи явища. Його поняттєвий бік – це його мовна фіксація, позначення, опис, структура ознак, дефініція, порівнювані характеристики цього концепту щодо того чи іншого ряду концептів, які ніколи не існують ізольовано, їхня особливість – голографічна багатовимірна вбудованість у систему нашого досвіду. На оцінний складник впливають, відповідно, оцінки та поведінкові норми мовної спільноти. Ціннісний бік концепту є визначальним для того, щоб концепт можна було виокремити. Повна відсутність концепту в тій чи іншій лінгвокультурі, на думку В.І. Карасика, – явище досить рідке, більш рідкісне, ніж відсутність однослівного визначення для певного концепту [3, 120–126].

У нашому дослідженні художнього концепту LOVE у романі-дистопії Лорен Олівер "Delirium" ми використовуємо лінгвокультурологічний підхід за теорією В. І. Карасика. На наш погляд, моделювання трьохкомпонентної структури, запропонованої вченим, дасть змогу адекватно відобразити особливості індивідуально-авторської репрезентації художнього концепту, оскільки літературний твір можна вважати віддзеркаленням культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення творчості американської письменниці

Лорен Олівер як яскравого представника жанру молодіжної дистопії в сучасній літературі є особливо актуальним з позицій когнітивної лінгвістики. Славу письменниці принесли такі твори, як перший дебютний роман «Перш ніж я упаду» ("Before I Fall", 2010 р.), трилогія «Деліріум» ("Delirium", 2011 р.), «Пандемоніум» ("Pandemonium", 2012 р.) та «Реквієм» ("Requiem", 2013 р.), а також її новий молодіжний роман «Зникаючі дівчата» ("Vanishing Girls", 2015 р.). У нашому дослідженні ми детальніше говоримо про першу книгу з трилогії "Delirium" в жанрі роману-дистопії.

У романі Лорен Олівер "Delirium" художній концепт LOVE отримує авторське переосмислення. Якщо ми звикли розуміти під словом «любов» глибоке, щире та світле почуття, яке облагороджує, робить людину кращою, підштовхує на героїчні вчинки та самопожертву, то у творі воно представлено зовсім по-іншому. Це – хвороба, що загрожує життю людства, і від неї тільки біль, сльози, нещастя. У романі світ поділено на *заразних* (*the Invalids*), котрі хворі на «амор делірія» (*Amor Deliria Nervosa*) і живуть у дикій місцевості (*the Wilds*), де панує хаос, темрява, вампіри та перевертні, і на *зцілених* (*the Cured*), котрі живуть у великих містах. Людям здається, що це хвороба крові (*the disease running through blood*), вона тече по їхніх венах, як щось зіпсуте, наче скисле молоко (*it writhing in veins like something spoiled, like sour milk*), що викликає бридке відчуття (*it makes feel dirty*) [7].

Поняттєвий складник концепту LOVE представлений у творі низкою концептуальних ознак (далі – КО). Наприклад, КО «сила, що знищує, призводить світ до загибелі» контрастує з традиційним уявленням про любов як «рятівну силу, надію людства». Заразні знаходяться під таким сильним впливом хвороби «амор делірія», що готові виколоти собі очі чи кинутися на колючу загорожу лабораторій: "*so racked and ravaged by love that they would rather tear their eyes out, or try to impale themselves on the barbed-wire fences outside of the laboratories, than be without it*" [7].

Іншою концептуальною ознакою художнього концепту LOVE у романі є «причина хаосу і безпорядку» "*Many historians have argued that pre-cured society was itself a reflection of the disease, characterized by fracture, chaos, and instability*". Вона виявляється при зіставленні способу життя людей зцілених і заразних. Процедура зцілення починається здачею іспитів зі звичайних предметів та закінчується евалуацією – останнім найважливішим іспитом (*the evaluation is the final test*). Отримані бали можуть зробити Ліну щасливою (*It's a decent score and I'd be happy with it*), їй оберуть пару. Шлюб у світі нашої героїні – це ознака здорового суспільства, порядку і стабільності, забезпеченого майбутнього (*Marriage is Order and Stability, the mark of a Healthy society*) [7].

Цікавим у романі є протиставлення за концептуальними ознаками. Залежно від персонажа, любов може набувати протилежного змісту. Так, для заразних, котрі живуть у дикій місцевості і влаштовують різні акції протесту, любов – це не хвороба (*people in the Wilds don't see love as a disease*). Вони не вірять

в цілення (*they don't believe in the cure*), вважаючи його безжалісним, жорстоким (*it's a kind of cruelty*). У цьому контексті виявляємо КО «природний здоровий стан» на противагу контекстам, де більшість людей вірять у порятунок від хвороби і любов має ознаку «смертельна хвороба» (*Someday we will all be saved*).

Образний компонент художнього концепту LOVE представлений концептуальною метафорою LOVE IS DISEASE. Любов – це смертельна хвороба (*They told us it would kill us in the end*), яка офіційно зареєстрована (*the Consortium identified love as a disease*) Вона перетворює заразних, тобто тих, котрі знають, що таке любов, на монстрів (*Invalids really are monsters, freaks*) [7]. Остання стадія розвитку «амор делірія» супроводжується емоційним чи фізичним паралічем (*emotional or physical paralysis (partial or total)*) або смертю (*death*) [7]. Кожен настільки сильно боїться заразитися, що намагається запобігти поширенню епідемії (*Everyone wants to prevent an epidemic*), яка може в будь-який час заповонити Портленд – місто зцілених (*the Cured*). Ця хвороба викликає маячні ідеї, тому любов зіставляється також з психічним розладом: LOVE IS DELIRIUM: "*Amor deliria nervosa produces shifts in the prefrontal cortex of the brain, which result in fantasies and delusions that, once revealed, lead in turn to psychic devastation*" [7].

Одна із властивостей «амор делірія нервоза» – це доводити до божевілля (*in the old days, love drove people to madness*), що втілюється у концептуальну метафору LOVE IS MADNESS.

У творі знаходимо ще одну концептуальну метафору, що характеризує любов: LOVE IS WEAPON. Любов – це найгірша зброя, вона вбиває: "*The deadliest of all deadly things: It kills you both when you have it and when you don't*" [7].

Вчитуючись між рядків, ми можемо побачити приховану алюзію, що підсилює образ любові:

"*The devil stole into the Garden of Eden. He carried with him the disease – amor deliria nervosa – in the form of a seed. It grew and flowered into a magnificent apple tree, which bore apples as bright as blood*". Концептуальна метафора LOVE IS PLANT розкриває авторське переосмислення біблійної легенди: любов зіставляється з рослиною, яка проросла з насіння і перетворилася на дерево (Пізнання).

Традиційним символом любові є серце. У романі Лорен Олівер ця символічна паралель переосмислюється. Так, серце – це найперший орган, який страждає від захворювання «амор делірія». У наведеному прикладі бачимо комбінацію концептуальних метафор LOVE IS DISEASE і LOVE IS PLANT для створення відповідного образу.

"*The cardiological system is the most sensitive and easily disturbed. The role of society must be to shelter these systems from infection and decay, or else the future of the human race is at stake. Like a summer fruit that is protected from insect invasion, bruising, and rot by the whole mechanism of modern farming; so must we protect the heart*" [7].

Друге ім'я головної героїні Ліни – Марія Магдалена – теж не випадкове у творі: "*I was named after Mary Magdalene, who was nearly killed from love*".

Біблійна алюзія безпосередньо має відношення до концепту LOVE, який представлений у романі як хвороба. В інтерпретації «зцілених» Марія Магдалена була заражена «амор делірія нервоза» і порушувала всі закони суспільства: "*So infected with deliria and in violation of the pacts of society, she fell in love with men who would not have her or could not keep her*" [7]. Любов – це зло, яке жило всередині Марії і заражало інших. Її не відпускало минуле, примари втраченого почуття переслідували: "*She was tormented by her past, haunted by the loves lost and damaged and ruined, by the evils she had inflicted on others and that others had inflicted on her*" [7]. Проте Господь почув Маріїні молитви і, замість позбавлення від страждань, зняв з неї прокляття амор делірії, яке було накладено на все людство як покарання за первородний гріх Адама і Єви: "*He instead removed from her the curse of deliria, with which all humans had been burdened as punishment for the original sin of Eve and Adam*" [7]. Таким чином, за версією авторів «нової Біблії», Марія Магдалена стала першою зціленою: "*Mary Magdalene was the very first cured*". Ліна названа в честь цієї жінки, це свого роду мамин останній подарунок (*her final gift*). Це послання, в якому мама намагалася вибачитися ("*Forgive me*") перед донькою за те, що сама заразила її. В такий спосіб вона хотіла сказати Ліні, що коли-небудь і цей біль пройде: "*Someday, even this pain will be taken away*" [7]. В основі цього образу лежить концептуальна метафора LOVE IS A GIFT, що репрезентує любов як подарунок, в якому криється прихований зміст – послання.

Образний складник художнього концепту LOVE у романі моделюється також концептуальною метафорою LOVE IS CRIME: любов виступає як злочин. Будь-яка ознака зараження чи спілкування із заразними карається довічним ув'язненням:

"*Thanks to the cure – but occasionally people do steal things or vandalize or resist police procedurals. Then there are the resisters and sympathizers. If they aren't executed immediately, some of them are left to rot in the Crypts*" [7].

Проте із будь-якої ситуації, якщо захотіти, можна знайти вихід, і цим виходом у зазначеному контексті є любов. Звідси випливає символічна паралель любов – порятунок, втеча (LOVE IS ESCAPE): слово "LOVE" допомогло Лініній мамі втекти з тюрми (*the word that helped her escape*), у нижній частині стіни вона настільки сильно виводила слово "LOVE", що літера O перетворилася в тунель:

"*In the lower half of one wall, she has traced the word so many times in such enormous script – LOVE, each letter the size of a child – and gouged so deeply into the stone that the O has formed a tunnel, and she has gotten out*" [7].

Моделювання художнього концепту LOVE у романі "Delirium" Лорен Олівер дало змогу виявити авторську оцінку досліджуваного явища, висловлену словами, думками та діями персонажів, яку ми проаналізуємо за шкалою *добре – погано*. Спершу любов характеризується з негативної точки зору. Любов як хвороба приносить тільки нещастя. Заразні, котрі живуть у Дикій місцевості приносять тільки шкоду

і безлад, порушуючи закон. Територія, на якій вони мешкають, оповита темрявою, страхом, безпорядком. Таке відчуття, що потрапляєш на цвинтар: "I feel as though I've just entered a cemetery" [7]. Щоб краще зрозуміти картину, яка відбувається, письменниця подає опис Дикої місцевості: хаос, кров, бруд навколо: "There was mess and stink and blood and the smell of skin burning". Будинки, в яких жили люди, знищуються акуратно, не залишається ніяких руїн, вони просто зникають, наче з екрана комп'ютера: "houses incinerated neatly, with no mess, as though they were just blipped off a computer screen" [7]. Заразні завжди виступають проти правопорядку, влаштовуючи різні акції протесту. Цих істот важко назвати людьми, письменниця проводить асоціативні паралелі з вампірами, перевертнями, що ще раз яскраво підкреслює негативний аспект. Любов – це хвороба, а заразний – це той, хто потрапив у її полон.

Незважаючи на спершу негативну оцінку любові, автор роману плавню переходить до більш позитивної оцінки, змінюючи свою думку. Ці зміни спостерігаються у словах, думках та вчинках головної героїні – Ліни. Через образ Ліни письменниця намагається донести протилежну думку про почуття любові, представлені в романі. Закохавшись в Алекса, героїня по-іншому починає дивитися на світ. Речі, які здавались їй колись дивними, неправильними, незаконними, тепер вже не викликають страх, а навпаки, породжують дух бунтарства, прагнення любити і бути вільним. Тепер Ліна знає, для чого придумали слово «любов». Тільки ним можна виразити ті почуття, які вона відчуває: біль, блаженство, радість і страх одночасно:

"I know why they invented words for love, why they had to: It's the only thing that can come close to describing what I feel in that moment, the baffling mixture of pain and pleasure and fear and joy, all running sharply through me at once" [7].

І найголовніше, що це не страх за порушення закону чи правопорядку, це страх втратити Алекса, страх бути зціленою і змінитися, відчути той біль, так ніколи і не переживаючи це почуття. Щоб краще передати любов у більш світлих трепетних тонах,

письменниця звертається до трагедії «Ромео і Джульєтта». Саме цей твір Ліна згадує на своїй першій евалуації, говорячи, що це прекрасно. Любов, як самопожертва, це прекрасно: "when I was asked about Romeo and Juliet and could only think to say beautiful. I'd wanted to explain; I'd wanted to say something about sacrifice" [7]. Любов із хвороби переростає у велику силу, яка допомагає долати перешкоди, боротися за своє щастя. Крім любові до Алекса, зображена у творі ще й сильна материнська любов, яка відгомоном звучить у Лініній пам'яті, терзає душу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз показав, що художній концепт LOVE представлений у романі нетрадиційно, як захворювання. Поняттєвий складник концепту LOVE об'єктивується в тексті такими концептуальними ознаками: любов – «смертельна хвороба», «причина хаосу і безпорядку», «сила, що знищує, призводить світ до загибелі», «природний здоровий стан».

Образний складник художнього концепту LOVE репрезентований у творі низкою концептуальних метафор. У тексті зустрічаємо такі концептуальні метафори: LOVE IS DISEASE, LOVE IS WEAPON, LOVE IS CRIME, LOVE IS MADNESS, LOVE IS DELIRIUM, LOVE IS A GIFT, LOVE IS PLANT. Використання автором цих метафор представляє почуття любові нетрадиційно.

Щодо ціннісно-оцінного компоненту, то з упевненістю можна сказати, що контексти з негативною оцінкою переважають у творі, проте в кінці роману ця оцінка поступово змінюється на позитивну. Лорен Олівер вдалося за допомогою певних асоціацій, емоцій, вчинків персонажів показати, наскільки могутнім може бути це почуття. Протягом всього твору ми спостерігаємо як любов із стану смертельної хвороби переходить у почуття, що змушує жертвувати собою, переборювати труднощі, вірити у краще життя.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо у дослідженні лінгвокогнітивних параметрів художнього концепту LOVE у романах ХХІ ст. жанру молодіжної дистопії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Изотова Н. П. Типология концептв у сучасних лінгвістичних дослідженнях / Н. П. Изотова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2006. – Вип. 9. – С. 99–103.
2. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность : культурные концепты : [сб. науч. тр.]. – Волгоград ; Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3–16.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Климова Л. В. Художня культура. 9 клас / Л. В. Климова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://issuu.com/portfel-ua/docs/9_hk_k_2009_u/149.
5. Миллер Л. В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория / Л. В. Миллер // Мир русского слова. – 2000. – № 4. – С. 39–45.
6. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2004. – № 1. – С. 29–34.
7. Lauren O. Delirium / O. Lauren [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.ru/read/Oliver_Lauren/Delirium.html.